

ДАНЧЕНКО К. М.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та оперативно-розшукової діяльності
(Прикарпатський факультет
(м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ)

ОПЕРУК В. І.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та оперативно-розшукової діяльності
(Прикарпатський факультет
(м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ)

УДК 343.22(477)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті досліджуються особливості заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, та актуальність їх уведення в чинний Кримінальний кодекс України в умовах глобалізації.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, кримінальна відповідальність, глобалізація.

В статье исследуются особенности мер уголовно-правового характера, применяемые к юридическим лицам, и актуальность их введения в действующий Уголовный кодекс Украины в условиях глобализации.

Ключевые слова: меры уголовно-правового характера, юридическое лицо, уголовная ответственность, глобализация.

The article examines the peculiarities of criminal-law measures applied to legal persons and the relevance of their leading into the current Criminal Code of Ukraine in the conditions of globalization.

Key words: measures of criminal-legal character, legal person, criminal responsibility, globalization.

Вступ. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб не є новою для теорії кримінального права. Незважаючи на те що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб уведений в українське кримінальне законодавство відносно недавно, практика показує, що велика кількість підприємців незнайома з нормами ст. ст. 96-3, 96-4, 96-6, 96-10 і 96-11 Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Серед науковців у галузі кримінального права питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вирішується неоднозначно. Так, одні науковці, такі як А. Яценко, І. Скірський, вважають доцільним уведення заходів криміналь-

но-правового характеру щодо юридичних осіб, інші ж видатні вчені-криміналісти – М. Бажанов, Н. Кузніцова – виступають проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Заходи кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб передбачені в розділі XIV-1 Загальної частини ККУ, доповнення ККУ зазначеним розділом обумовлено низкою ратифікованих Верховною Радою України міжнародно-правових актів, які прямо рекомендують державам-учасникам запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб. До таких актів належать ст. ст. 18 і 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи (ETS 173) від 27.01.1999, де зазначено, що потрібно вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні злочини:

- дачу хабара, зловживання впливом і відмивання доходів,

- учинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду в цій юридичній особі, з використанням представницьких повноважень юридичної особи; чи повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; чи повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи; а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів як співучасника чи підбурювача.

Санкції не прописані чітко, але в ч. 2 ст. 19 цієї Конвенції зазначено, що призначатися повинні ефективні, адекватні і стримуючі кримінальні або некримінальні санкції й заходи, включаючи штрафи [1].

Так, у ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000, зазначено, що відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. Покладання такої відповідальності не завдає шкоди кримінальній відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини, та забезпечує застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності згідно із цією статтею, відповідних ефективних кримінальних або некримінальних санкцій, що здійснюють стримуючий вплив, включаючи грошові санкції [2]. Подібне бачення кримінальної відповідальності передбачене в ст. 10 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 [3], ст. 12 Конвенції про кіберзлочинність від 23.11.2001 [4] і ст. 26 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 [5]. На нашу думку, у вищезазначених міжнародно-правових актах чітко зазначено, що держава сама обирає методи кримінально-правового впливу на юридичних осіб, але ці методи повинні бути ефективними та здійснювати стримуючий вплив.

Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб і її доцільності є предметом наукового дослідження таких учених, як О. Антонова, В. Борисов, В. Гришук, С. Келіна, І. Красницький, В. Кудрявцев, П. Матишевський, І. Митрофанов, А. Наумов, О. Попович, І. Сітковський, І. Сквіський, В. Тацій, В. Тютюгін, С. Харитонов, А. Яценко та ін.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, і на їх основі сформулювати власну наукову позицію щодо цього питання.

Результати дослідження. Для виявлення сутності кримінальної відповідальності юридичних осіб потрібно з'ясувати поняття «юридична особа». Так, Ю. Фогельсон розглядає фізичну особу як правовий інструмент для включення в господарський обіг майна, що призначене для досягнення певної мети, незалежно від тих людей, які діють для досягнення цієї мети. Є. Богданов вважає, що юридична особа повинна розглядатися не як організація, а як суб'єкт, що створений у встановленому порядку, відповідає закріпленям за ним майном і виступає в цивільному обігу від власного імені [6, с. 5].

У Юридичній енциклопедії юридична особа – об'єднання осіб і майна у відокремлене підприємство, установу або організацію. Має майнові та особисті немайнові права й несе відповідні обов'язки [7, с. 352].

У законі про кримінальну відповідальність юридичних осіб Республіки Чорногорія 2007 року зазначено, що юридична особа – це компанія, організація, іноземна компанія чи

філія іноземної компанії, державне підприємство, державна установа, вітчизняна та іноземна неурядові організації, інвестиційний фонд, інші фонди (окрім фонду, який здійснює виключно державні повноваження), спортивна організація, політична партія, а також інша асоціація чи організація, яка постійно або час від часу набирає чи набуває активів і розпоряджається ними в межах своєї діяльності [8]. Як бачимо, в цьому випадку визначення юридичної особи є ширшим, ніж загальне визначення, подане в українському законодавстві.

У КК Російської Федерації згадок про кримінальну відповідальність юридичних осіб немає. Така ситуація склалася в силу тривалого теоретичного вивчення поняття «вина». У пункті 1 ст. 5 КК РФ указано: «Особа підлягає кримінальній відповідальності лише за ті суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і суспільно небезпечні наслідки, щодо яких установлено її вина» [9]. Як зазначає С. Кир'як, поняття вини нерозривно пов'язано з такою категорією, як «воля». Довгий час правова наука вважала, що юридичні особи не мають волі, як наслідок, правоохоронні органи не мають можливості встановити вину юридичної особи. Тому зараз у Росії має місце «квазікримінальна» відповідальність юридичних осіб. Це явище негативно впливає на можливість захисту сумлінних учасників цивільного обороту. Використання механізмів цивільно-правової відповідальності дає змогу тільки компенсувати матеріальні та моральні збитки. Адміністративна відповідальність також не дає можливості припинити злочинну поведінку [10]. Сьогодні виділяють дві основні системи притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, які є найбільш актуальними. Перша є досить поширеною в країнах загального права, сутність якої полягає в тому, що юридична особа є таким самим суб'єктом кримінальної відповідальності, як і фізична особа. Отже, юридична особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, як і фізична особа. Цю саму систему запозичили й деякі країни пострадянського простору, й низка країн континентальної правової традиції. Україна ж поряд з іншими Європейськими країнами, такими як Австрія, Албанія, Іспанія, Латвія, Туреччина, обрала другу модель кримінально-правової відповідальності юридичних осіб, яка базується на принципі відповідальності фізичних осіб, що дало можливість законодавцю не вносити суттєвих змін до ККУ, а всього лише доповнити його.

Як зазначає І. Скірський, це доповнення до ККУ є дуже суперечливим і не відповідає концептуальним засадам кримінальної відповідальності, що сформульовані законодавцем у чинному ККУ. Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 ККУ, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), що містить склад злочину. Із цієї норми випливає, що, згідно з ч. 1 ст. 18 ККУ, суб'єктом злочину може бути лише фізична особа, якій притаманні такі ознаки, як осудність і відповідний вік, із якого настає кримінальна відповідальність. Одним із принципів кримінального права є відповідальність за наявності вини, цей принцип ґрунтується на положенні ст. 62 Конституції України, в якій проголошується, що особа вважається не винуватою в учиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду відповідно до закону [11]. Отже, вина є передумовою кримінальної відповідальності й покарання.

Саме через це, як зазначає О. Канцурак, юридична особа в розумінні кримінального права сама по собі не вчиняє дій, дії вчиняються лише фізичними особами й лише фізичні особи можуть усвідомлювати суспільну небезпечність дій або бездіяльності. Саме тому законодавець вирішив не робити юридичних осіб суб'єктом злочину. Суб'єктом злочину, як і раніше, залишаються виключно фізичні особи. Отже, якщо юридична особа не є суб'єктом злочину, вона не може нести кримінальну відповідальність [12].

У зв'язку з цим законодавець узагалі відмовився від терміна «кримінальна відповідальність юридичних осіб», натомість до норм загальної частини ККУ додано окремий розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Застосування таких заходів здійснюється за наявності підстав, передбачених ст. 96³ ККУ, а саме: вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. ст. 209 і 306, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369 і 369-2 ККУ;

незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 209 і 306, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369 і 369-2 ККУ; вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. ст. 258–258-5 ККУ; вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. ч. 2–4 ст. 159-1, ст. ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 ККУ [13].

Законодавець чітко визначив, що під уповноваженими особами юридичної особи варто розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які, відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору, мають право діяти від імені юридичної особи, а злочини, передбачені ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. ч. 2–4 ст. 159-1, ст. ст. 160, 209, 260, 262, 306, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди, або створили умови для отримання такої вигоди, або спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності [14, с. 242].

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть застосовуватися до юридичних осіб як приватного, так і публічного права [15, с. 241–243].

До юридичної особи можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру (ст. 96-6 ККУ):

1) штраф, під яким розуміють грошову суму, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. Штраф застосовується тільки судом і лише як основний захід кримінально-правового характеру. Розмір штрафу визначається виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. Водночас нормами ККУ передбачено таке: якщо неправомірну вигоду не одержано або її розмір неможливо обчислити, то суд, виходячи зі ступеня тяжкості злочину, застосовує штраф у таких розмірах: 1) за злочин невеликої тяжкості – від 50 до 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) за злочин середньої тяжкості – від 10 до 20 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 3) за тяжкий злочин – від 20 до 50 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 4) за особливо тяжкий злочин – від 50 до 75 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Варто зауважити, що законодавець передбачив, що такі суми штрафу можуть будуть значними для юридичних осіб, і тому пішов на деякі поступки, а саме надав суду можливість під час урахування майнового стану юридичної особи застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до 3-х років;

2) конфіскація майна. Зміст цього заходу полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи. Застосовується лише судом під час судового розгляду справи по суті й тільки в тому випадку, коли відбувається ліквідація такої юридичної особи згідно з ККУ. Законодавець зазначає, що конфіскація майна є додатковим заходом кримінально-правового характеру й застосовується лише судом;

3) ліквідація. Такий захід застосовується судом тільки тоді, коли уповноважена особа юридичної особи вчинила будь-який зі злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258–258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 ККУ. Ліквідація може застосовуватися виключно як основний захід [16].

Висновки. Отже, як зазначає А. Ященко, під застосуванням заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб варто розуміти діяльність суду щодо прийняття й закріплення у відповідному процесуальному документі остаточного рішення про призначення юридичній особі кримінально-правового заходу у вигляді конкретного розміру штрафу, конфіскації майна або ліквідації [17, с. 775]. Нормами ККУ передбачено, що під час застосування перелічених вище заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати заподіяні збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою. Отже, складно спрогнозувати, як застосовуватимуться заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних

осіб на практиці. Так, наприклад, в ухвалі Печерського районного суду міста Києва під час вирішення питання про арешт природного газу юридичної особи, стосовно якої здійснювалось кримінальне провадження, суд дійшов висновку про відсутність підстав для накладення арешту на природний газ, який зберігається в сховищах газу цієї юридичної особи. Зокрема, суд обґрунтував своє рішення тим, що матеріали справи не містили доказів повідомлення будь-якій особі про підозру або складання обвинувального акта щодо кримінального правопорушення, за яким розслідувалось кримінальне провадження щодо злочинів, визначених саме в ст. 96-3 ККУ [18].

Низка теоретиків вважає, що введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб позитивно вплине на інвестиційний клімат в Україні й дасть змогу застосовувати більш серйозні санкції до недобросовісних учасників майнового обороту, тоді як інші зазначають неприйнятність застосування західного досвіду в цій ситуації та оперують поняттям провини. На думку цих авторів, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб і їх уведення у вітчизняну правову систему можуть зруйнувати низку доктринальних основ кримінального права. У європейських та іноземних країнах уже давно існує позитивна практика застосування до юридичних осіб заходів кримінального характеру, яка дає можливість зробити висновок про їх актуальність і доцільність уведення в українську кримінально-правову систему в умовах глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята Резолюцією 55/25 ГА від 15.11.2000. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
3. Конвенція РЄ про запобігання тероризму від 16.05.2005. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712.
4. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
5. Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
6. Винар Л.В. Юридичні особи, засновані державою: монографія. Львів, 2007. С. 5.
7. Юридична енциклопедія. Київ, 2004. Т. 4. С. 352.
8. Law on criminal liability of legal entities (published in the "official gazette of the republic of montenegro", nos. 2/2007 and 13/2007). URL: <http://en.sudovi.me/podaci/en/vrhs/dokumenta/71.pdf>.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.
10. Кирьяк С.П. Немного об уголовной ответственности юридических лиц. URL: https://zakon.ru/blog/2015/3/24/nemnogo_ob_ugolovnoj_otvetstvennosti_yuridicheskix_lic_ili_snova_kopiruem_zapadnyj_opyt.
11. Скірський І.В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в світлі Європейської інтеграції. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23405/1/92-93.pdf>.
12. Канцурак О. Особливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. URL: <http://lexliga.com/ua/novosti/privlecheniye-yur-licz-k-ugolovnoj-otvetstvennosti>.
13. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
14. Велика українська юридична енциклопедія. Харків, 2017. Т. 17. С. 242.
15. Грищук В.К., Пасека О.Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Велика Українська юридична енциклопедія. Харків, 2017. Т. 17. С. 241–243.
16. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. URL: <http://tuipravo.info/novyny/178-zakhody-kryminalno-pravovoho-kharakteru-shchodo-yurydychnykh-osib.html>.

17. Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. Форум права. 2013. № 3. С. 775–783.

18. Трут Д., Автух А. Притягнення юросіб до кримінальної відповідальності в Україні: міф чи реальність? URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prityagnennya-yurosib-do-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-v-ukrayini-mif-chi-realnist.html>.

ДМИТРЕНКО Н. А.,
аспірант кафедри галузевого права
(Херсонський державний університет)

УДК 344.1

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті досліджено питання суб'єктивних ознак складу військових злочинів. Визначено перелік осіб, які відповідно до чинного законодавства можуть бути спеціальним суб'єктом військових злочинів. Розкрито суб'єктивну сторону військових злочинів, встановлена роль мети, мотиву та емоційного стану при вчиненні військового злочину.

Ключові слова: суб'єктивні ознаки, військовий злочин, військовослужбовець, військовозобов'язаний, резервіст, мета, мотив.

В статье исследован вопрос субъективных признаков состава военных преступлений. Определен перечень лиц, которые в соответствии с действующим законодательством могут быть специальным субъектом военных преступлений. Раскрыта субъективная сторона военных преступлений, установлена роль цели, мотива и эмоционального состояния при совершении военного преступления.

Ключевые слова: субъективные признаки, военное преступление, военнослужащий, военнообязанный, резервист, цель, мотив.

The article examines the issue of subjective features of war crimes. The list of persons who according to the current legislation may be a special subject of war crimes is determined. The subjective aspect of war crimes is revealed, the role of purpose, motive and emotional state in the commission of a war crime is established.

Key words: subjective signs, war crime, serviceman, military lord, reservist, purpose, motive.

Вступ. В умовах нестабільної політичної та економічної ситуації в Україні, анексії Криму і війни на Сході країни зросла криміногенна ситуація в державі, збільшилися випадки вчинення тяжких злочинів. Величезною проблемою для держави став збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією, який спричинив зростання кількості військових злочинів.

Так, кількість облікованих злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів) за 2017 рік становить 4 230, а за I півріччя 2018 року було обліковано 2 028 таких кримінальних правопорушень. Схожі цифри були в перші місяці АТО, зокрема, за період з квітня по серпень 2014 року було розпочато 1 090 кримінальних прова-

